

UKE 4

- Spenningskilder, batteri, effektoverføring. Kap. 2, s. 60-65
- AC. Kap 9, s.247-279
- Fysikalsk elektronikk, Kap 1, s.28-31
- Ledere, isolatorer og halvledere, doping

Spenningskilder - batterier

Ideell spenningskilde – eller perfekt spenningskilde.

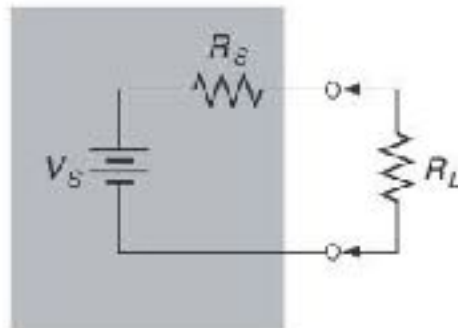
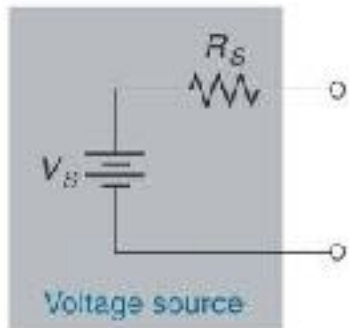
Leverer en utgangspenning som er konstant – uansett hvor mye strøm den leverer..

Reell spenningskilde – utgangspenningen vil variere med strømmen.

Alle spenningskilder har en indre motstand R_S

(Batterier, antenner, signalgeneratorer og nerveceller

– alle har en indre motstand som vil påvirke strømmen ut fra kilden)

Ny batteriteknologi LiFePO4
 $R_i \approx 0,008 \Omega$ (nanoteknologi)
ca. 3000W/Kg -120A 10 sek.
Brukt i CubeSTAR satellitten

Lommelyktbatteri – $R_i \approx 1 - 10 \Omega$

Bilbatteri – $R_i \approx 0,01 - 0,004$

Effektoverføring

Maksimal effektoverføring

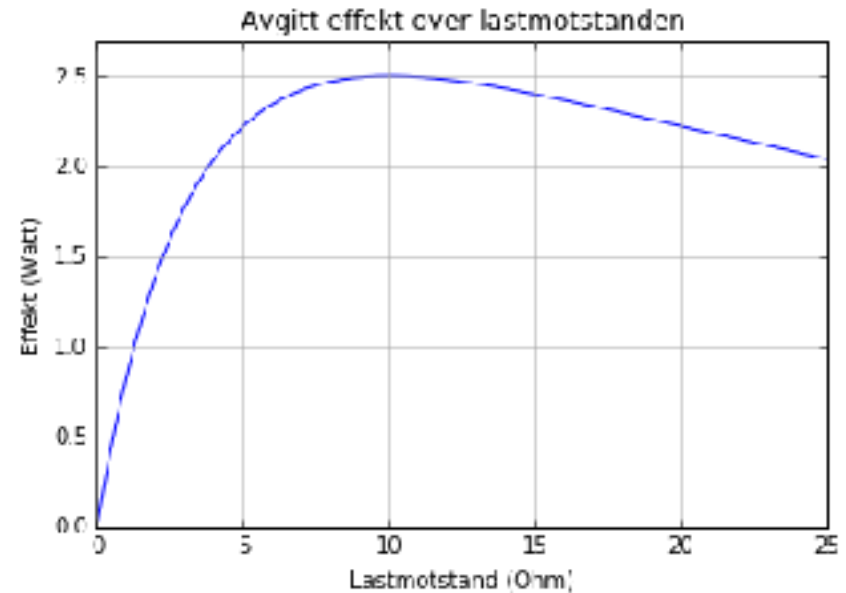
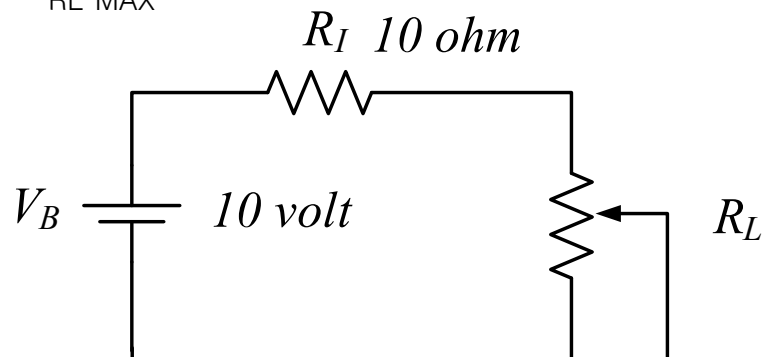
Lastmotstanden må tilpasses signalkildens indre motstand. Vi får maksimal effektoverføring når lastmotstanden $R_L =$ kildens indre motstand R_I

Dette har stor betydning når vi skal overføre signaler f.eks fra en TV-antenne til et fjernsynsapparat (dekoderboks)

$$P = \frac{U^2}{R}$$

Vi har et 10 volt batteri med indre motstand $R_I = 10$ ohm – finn verdien til R_L som gir maksimal effektoverføring

$P_{RL \text{ MAX}}$

$$P = \frac{U_{RL}^2}{R_L}$$

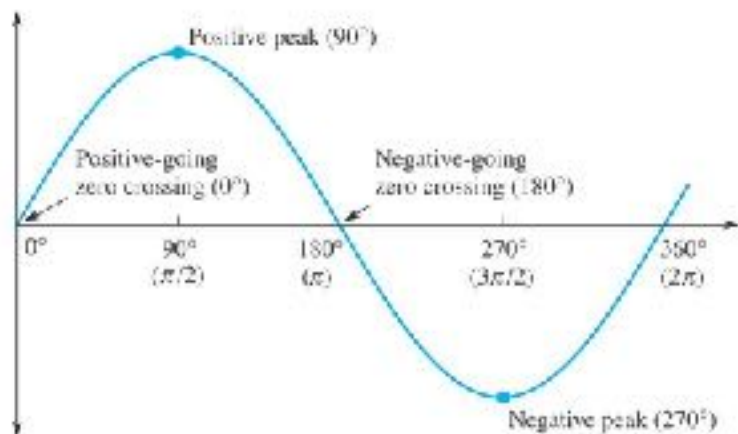
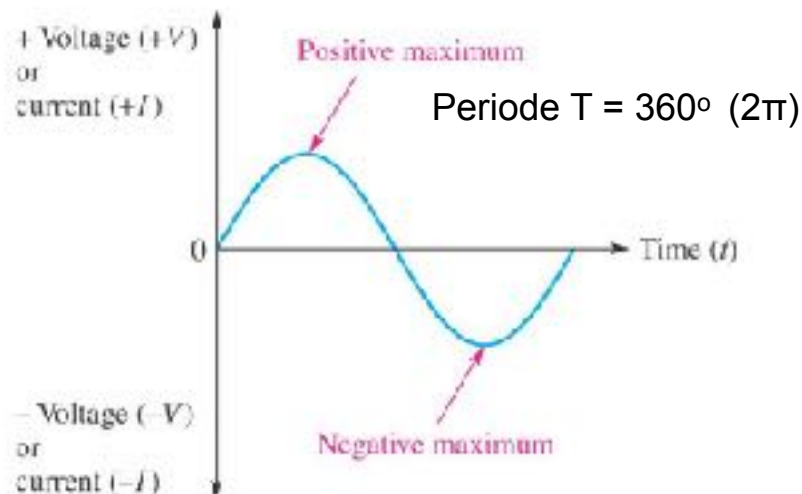
$$U_{RL} = \frac{R_L}{R_L + R_I} V_{Batt}$$

Vekselstrøm/spenning

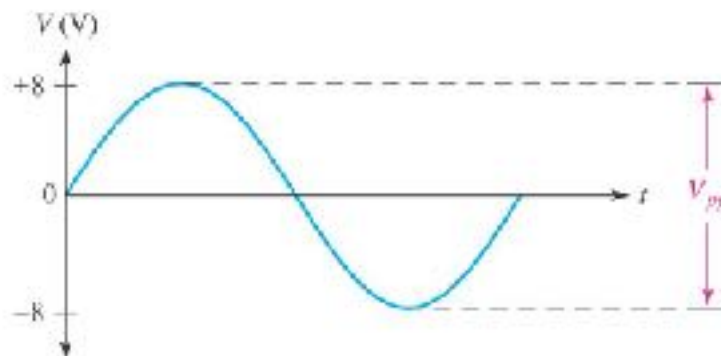
AC = Alternating Current

Symbol på signalkilde som sender ut AC

Periode $T = 360^\circ (2\pi)$

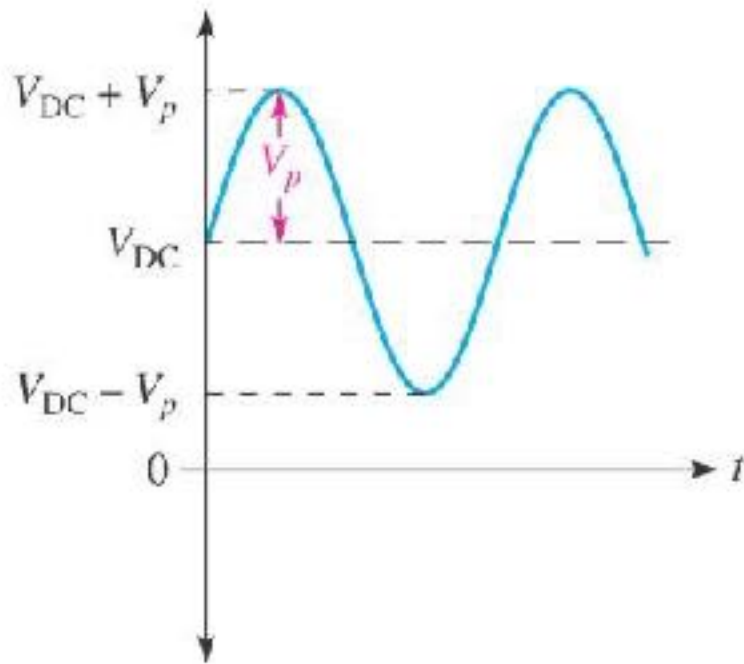

$V_p = V \text{ peak}$

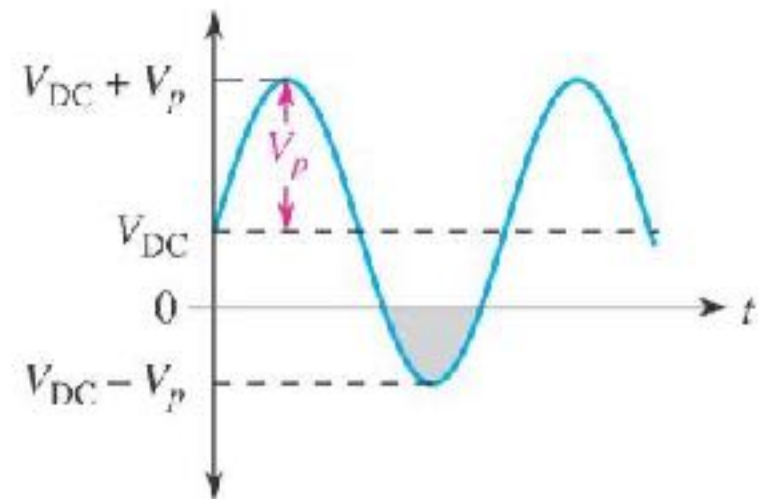
$V_{pp} = V \text{ peak to peak}$

Vekselstrøm/spenning

Vekselspenning (Signalspenning) og en overlagret DC-spenning

(a) $V_{DC} > V_p$. The sine wave never goes negative.

(b) $V_{DC} < V_p$. The sine wave reverses polarity during a portion of its cycle.

AC og Effekt

RMS-verdien eller effektivverdien til en AC-spenning ($y = a \sin(\omega t)$)

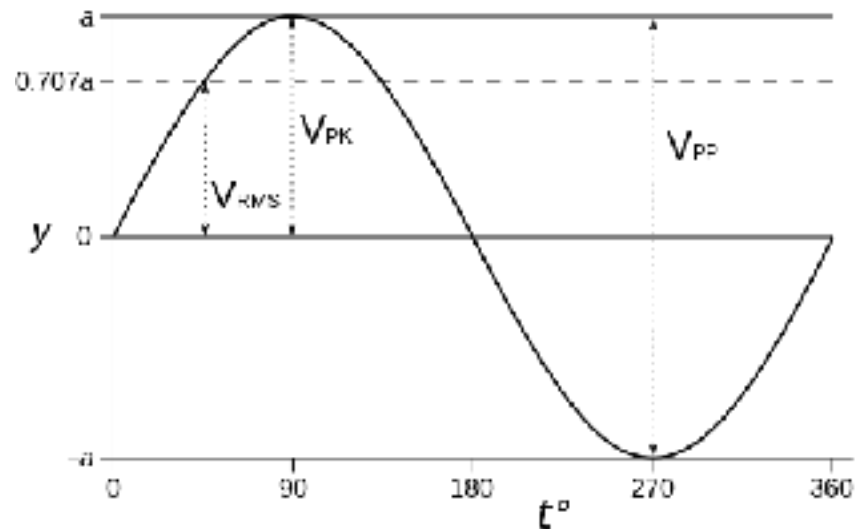
(- Hvor stor DC-spenning vil gi samme varmeeffekt i en panelovn)

For en sinus vil effektivverdien være gitt av $V_{\text{RMS}} = \frac{V_{\text{P}}}{\sqrt{2}}$.

Vi har 240 volt RMS
på våre stikk-kontakter

Dvs. en toppverdi V_{pk}
på 339 volt.

$V_{\text{pp}} \approx 679$ volt

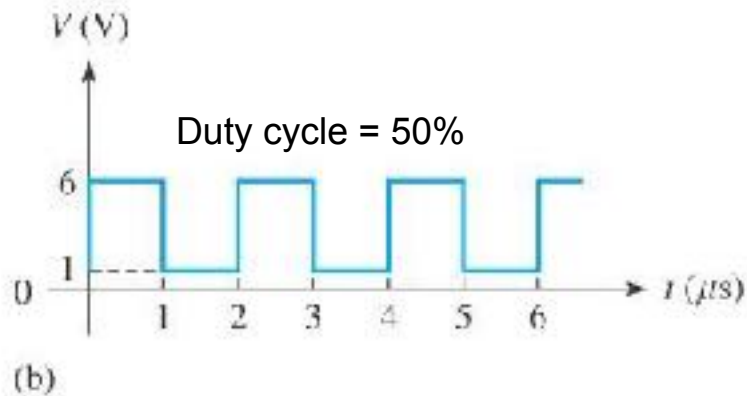
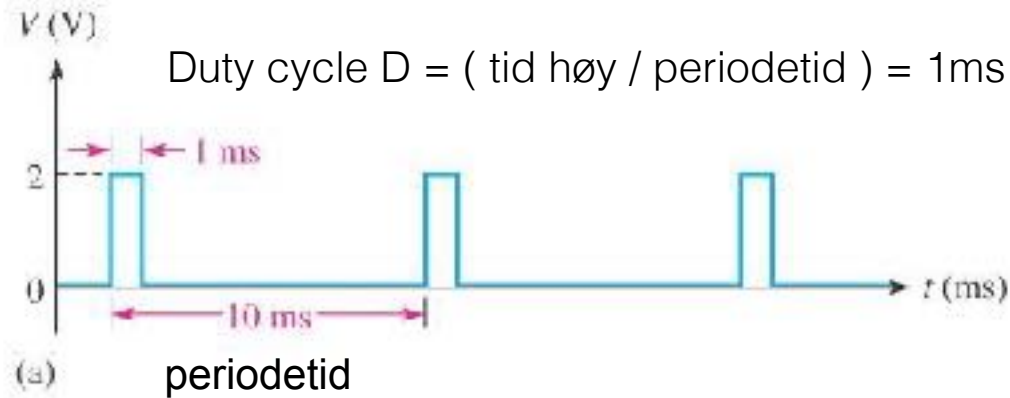

Vekselstrøm/spenning

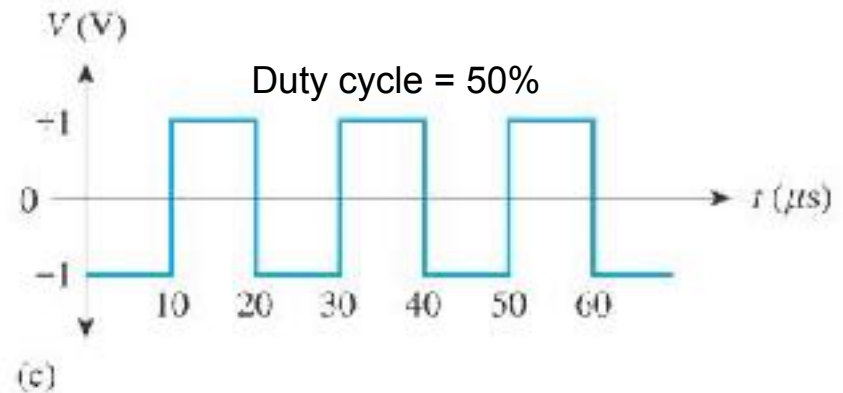
Pulser og pulstog

Periodetiden T (10ms) - frekvens $f = 1/T = 1/10 \cdot 10^{-3} = 100 \text{ Hz}$

Duty cycle $D = (\text{tid høy} / \text{periodetid}) = 1 \text{ ms} / 10 \text{ ms} = 0,1 = 10\%$

Frekvens = $1/T = 1 / 2 \cdot 10^{-6} = 500 \text{ kHz}$

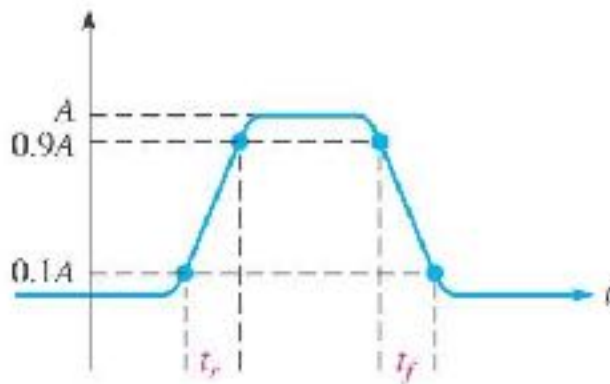
Frekvens = $1/T = 1 / 20 \cdot 10^{-6} = 50 \text{ kHz}$

Vekselstrøm/spenning

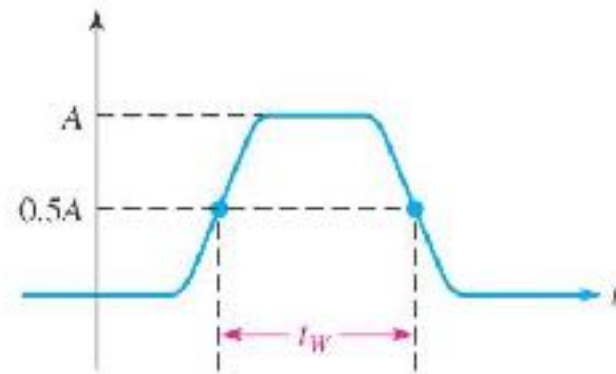
Pulser og pulstog - noen ord og uttrykk

Rise time (t_r) = tiden det tar for signalet å stige fra 10% til 90% av full verdi

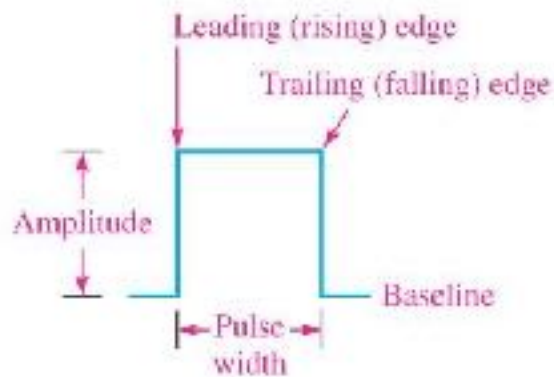
Fall time (t_f) = tiden det tar for signalet å falle fra 90% til 10% av full verdi

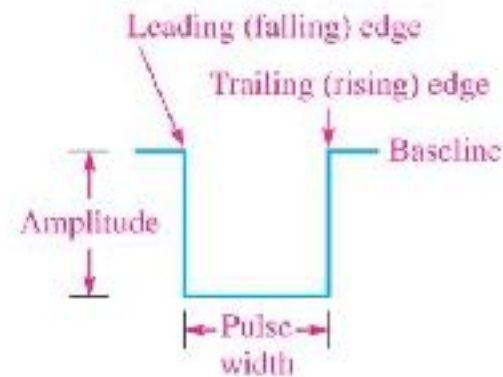
(a) Rise and fall times

(b) Pulse width

(a) Positive-going pulse

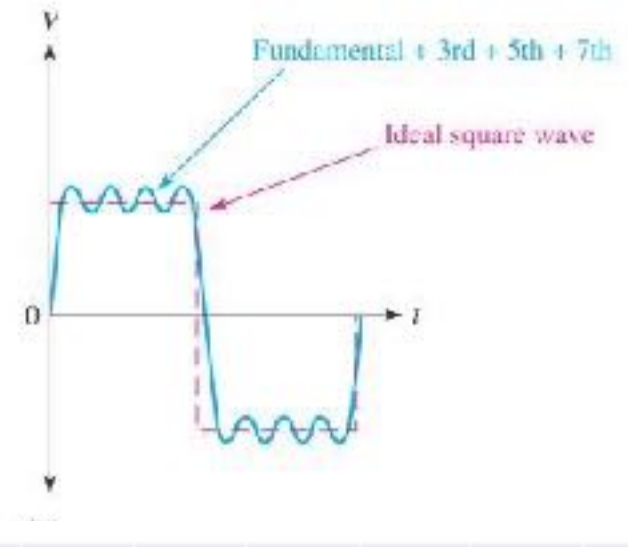
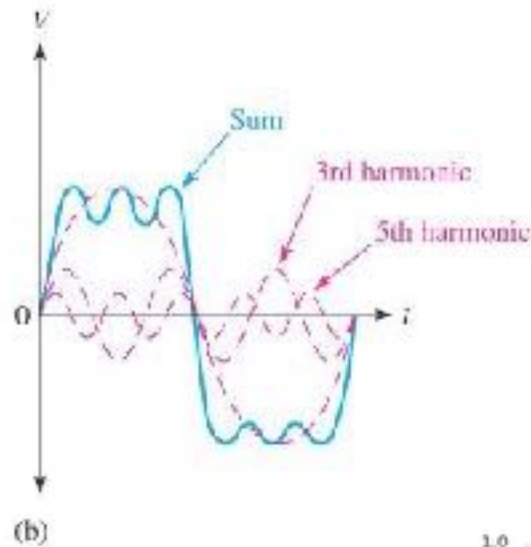
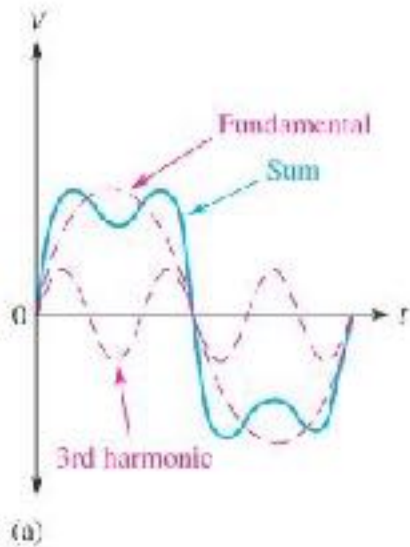
(b) Negative-going pulse

Vekselstrøm/spenning

Pulser og pulstog

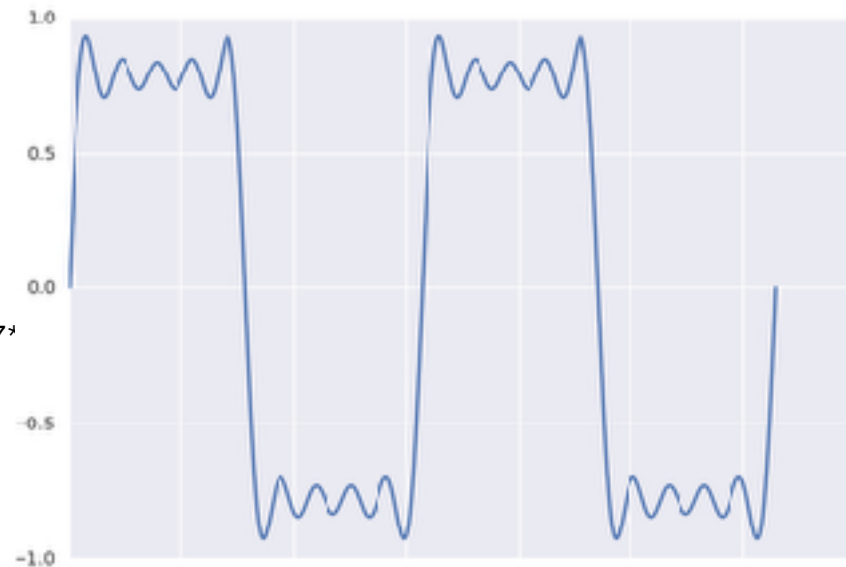
Odde harmoniske sinuskurver summeres til firkantpulser

Python kode

```
import numpy as np
import matplotlib.pyplot as plt
```

```
t = np.arange(0,4*np.pi,0.001)
y_tot = np.sin(t) + np.sin(3*t)/3 + np.sin(5*t)/5 + np.sin(7*
7 + np.sin(9*t)/9
plt.plot(t,y_tot)
```

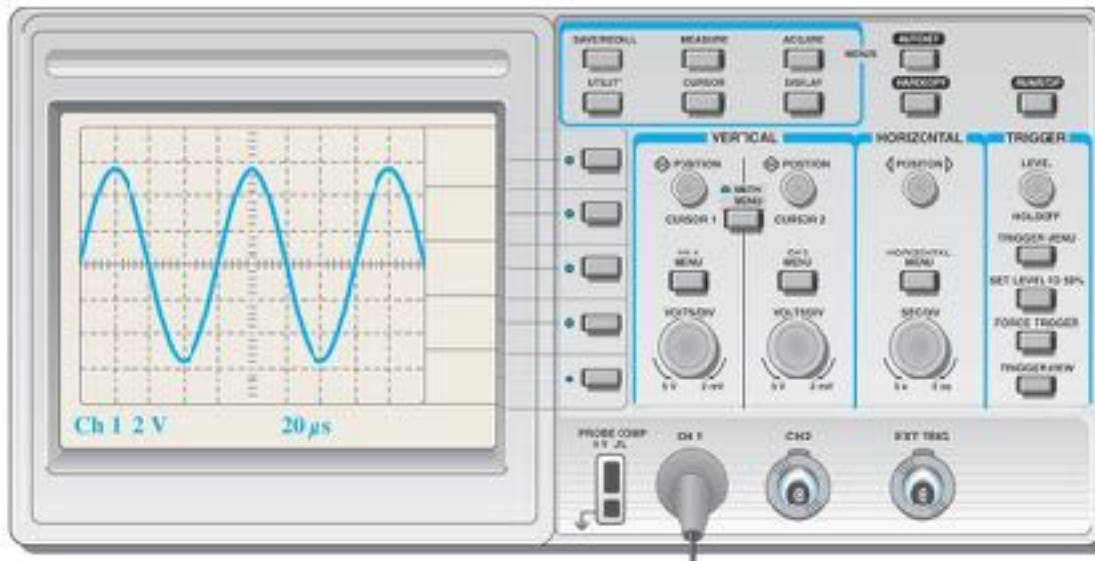

Vekselstrøm/spenning

Oscilloskop – måleinstrument for AC-signaler

Eksempel på
analogt oscilloskop

Digitalt oscilloskop
Tektronix TDS 1002
brukes på FYS1210
60MHz 1GS/s

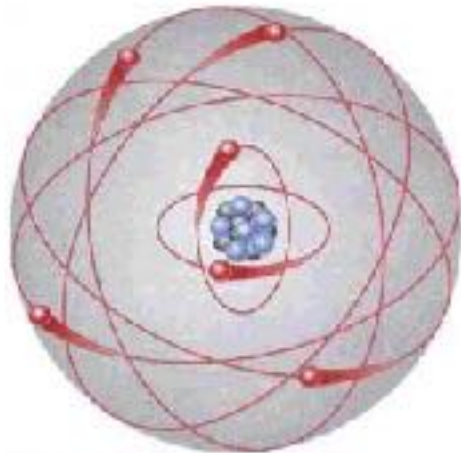
END

Buckeye Bullet Electric Streamliner using A123 batteries sets world land speed record of 307.66 MPH

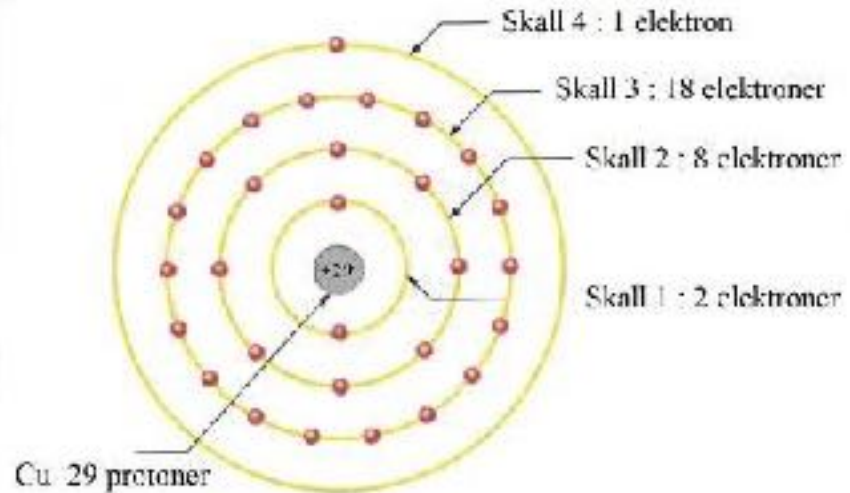
Fysikalsk elektronikk

- elektriske ledere – halvledere – isolatorer

● Proton ● Neutron ● Elektron

Niels Bohrs klassiske atommodell fra 1913.

Kobberelektronene legger seg i "energi-skall"

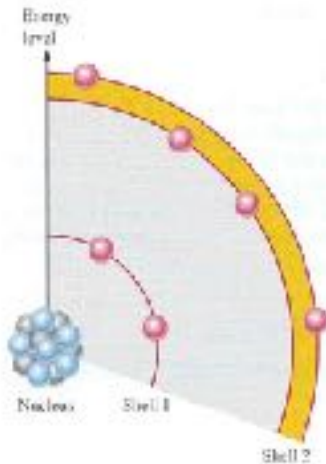
Det enlige elektronet i ytterste "skall" er svakt bunnet til kjernen.
Ved "normal" temperatur finner vi ca 1 fritt elektron pr. atom

10^{23} elektroner / cm^3

Fysikalsk elektronikk

- elektriske ledere – halvledere – isolatorer

Elektriske ledere - metaller

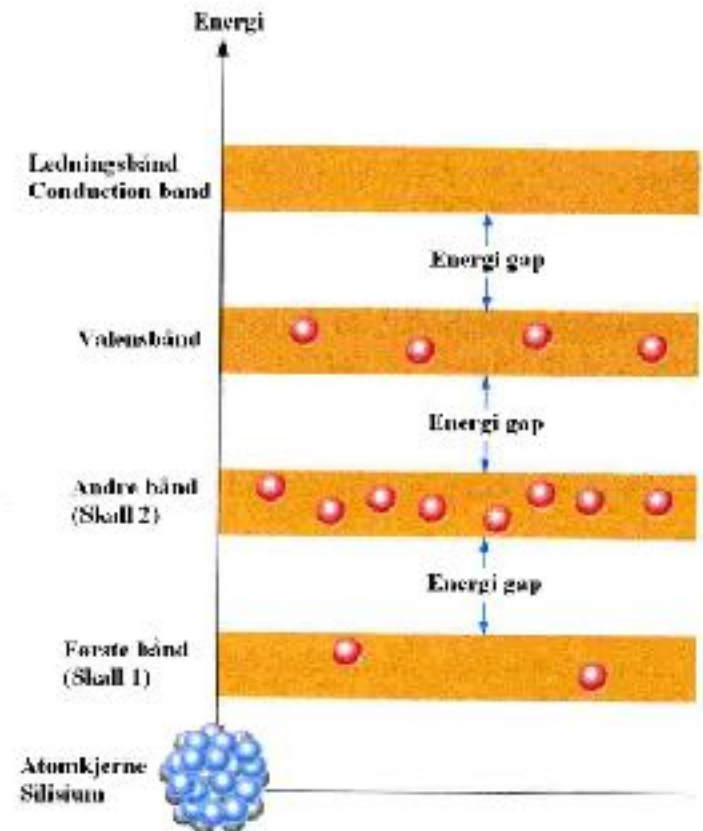

I metallene er "energi-gapet" mellom valensbåndet og ledningsbåndet minimalt.

Ved normal temperatur vil det være overlapp mellom ledningsbånd og valensbånd

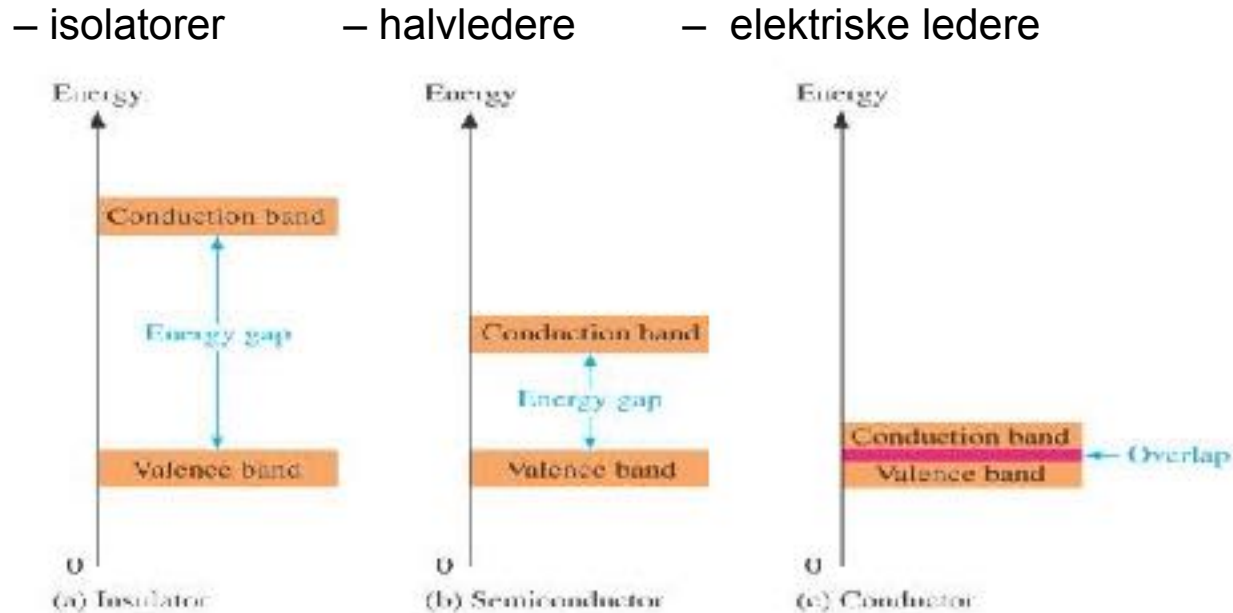
Båndene er tegnet med tykke linjer – det er gjort for å markere at elektronet kan ha flere mindre diskrete energitilstander innenfor hver bånd – mer om dette i FYS 2140 kvantefysikk

Elektronene legger seg i "energi-skall"

Fysikalsk elektronikk

- elektriske ledere – halvledere – isolatorer

Antall "frie" elektroner i ledningsbåndet

Elektrisk leder (metall)	: ca 10^{23} elektroner / cm^3
Halvleder	: ca $10^8 - 10^{14}$ elektroner / cm^3
Isolatorer	: ca 10 elektroner / cm^3

Antall elektroner i ledningsbåndet varierer med temperaturen.

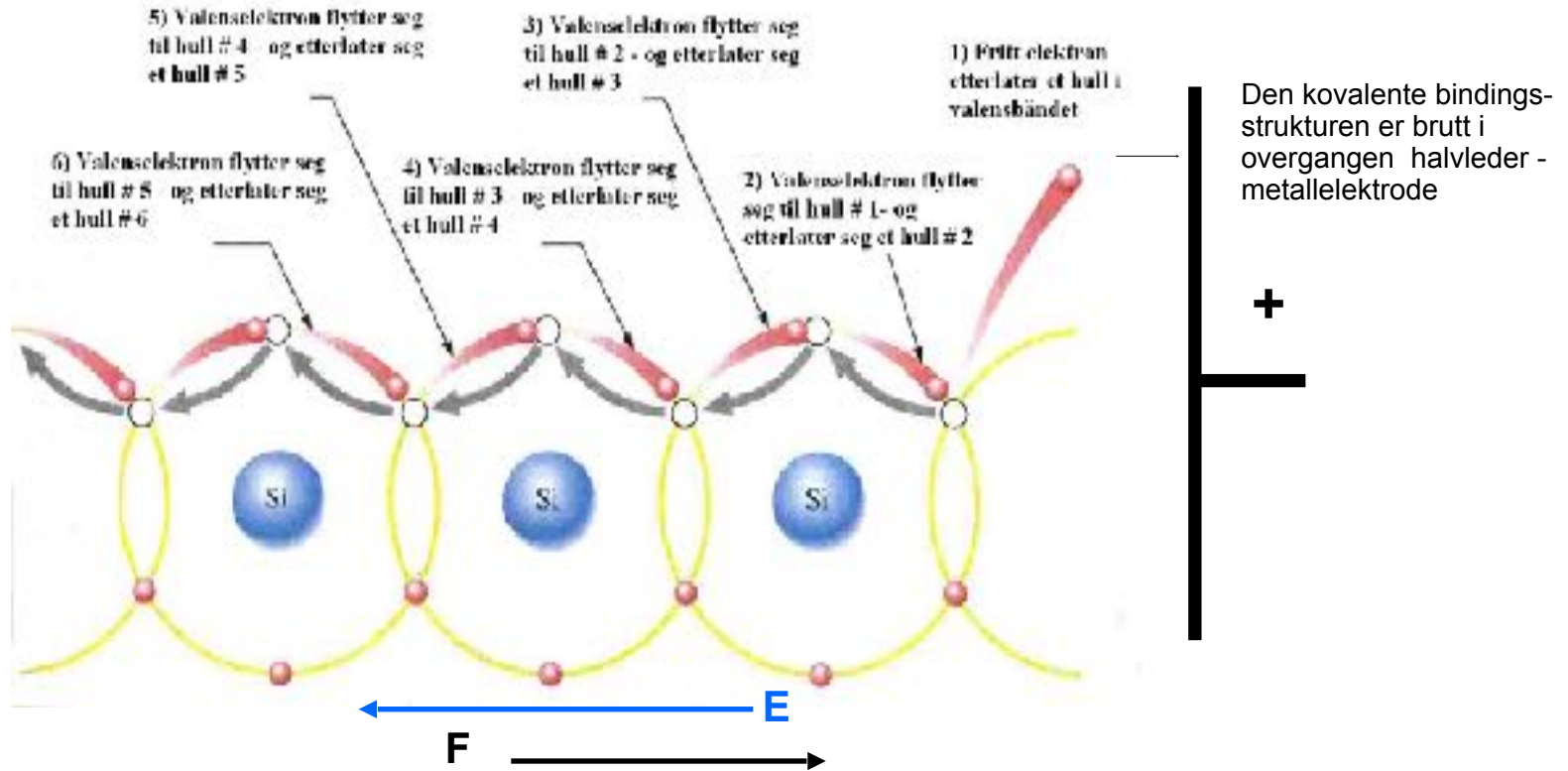
For Silisium (Si) $25^\circ\text{C} = 2 \cdot 10^{10}$ elektr. / cm^3 ved $100^\circ\text{C} = 2 \cdot 10^{12}$ elektr. / cm^3

Husk : 1 Ampere = $6,28 \cdot 10^{18}$ elektroner pr. sekund

Fysikalsk elektronikk

- elektriske ledere – halvledere – isolatorer

Transport av ladning – elektronstrøm – ”hullstrøm” (?)

Elektronstrøm – strøm av frie elektroner i ”ledningsbåndet”

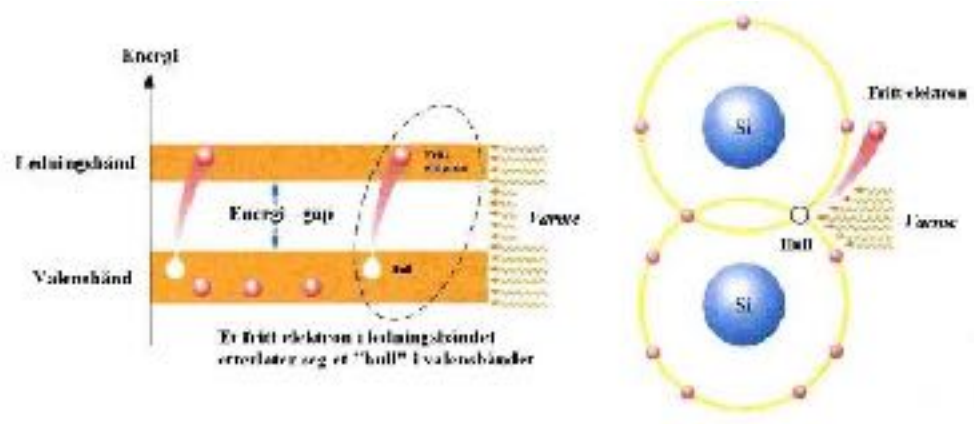
Hullstrøm – ”elektronhopp” mellom atomer i valensbåndet

Fysikalsk elektronikk

- elektriske ledere – halvledere – isolatorer

Halvledere - Silisium (Si)

Båndgap Si = 1,1 eV

Ladningstransport i en ren (intrinsic) halvleder forårsakes av "termisk" eksiterte elektroner til ledningsbåndet. - Hva skjer hvis vi eksponerer Si for lys ?

$$\text{Planck } w = h \cdot f \quad h = 4,14 \cdot 10^{-15} \text{ eVs} = 6,63 \cdot 10^{-34} \text{ Js}$$

$$w_g(\text{Si}) = 1,1 \text{ eV} \quad h \cdot f > w_g \quad f = c/\lambda$$

$$\lambda < \frac{h \cdot c}{w_g} \quad \lambda < 1100 \text{ nm} \quad (\text{synlig lys} \cong 380 - 740 \text{ nm})$$

Lys vil rive løs elektroner i silisiumkristallen – løfte elektroner opp i ledningsbåndet. Denne effekten brukes i solceller, fotodetektorer, digitale kamera osv.

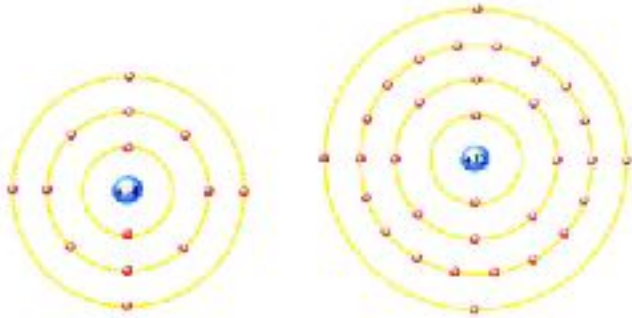
I krystaller av materialer med høyre båndgap - f.eks ZnO (3,5 eV) vil lys ikke klare å eksitere elektroner – det betyr at krystallen er gjennomsiktig for lys (som glass) – Kan P-dopes og brukes som elektriske ledere på solceller.

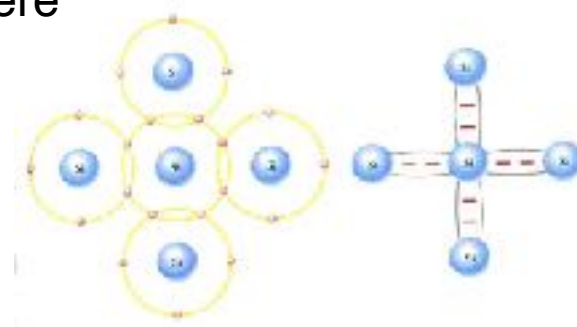
Fysikalsk elektronikk

- elektriske ledere – halvledere – isolatorer

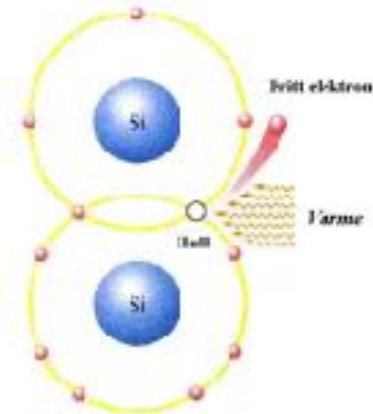
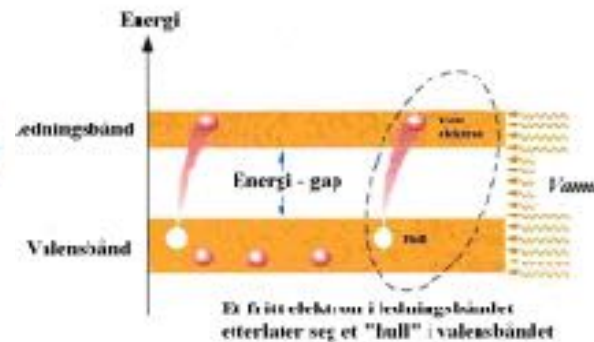
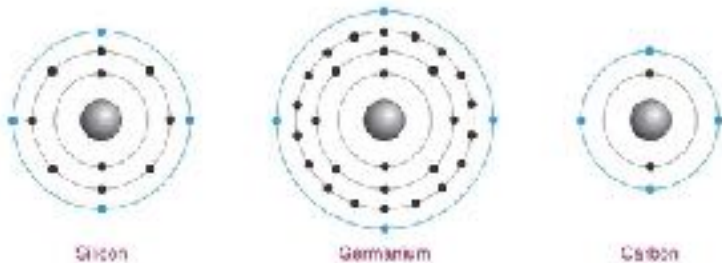
Silisium (Si) og Germanium (Ge) er halvledere

Valenselektronene til Ge ligger i fjerde skall. For Si ligger de i tredje skall.

Kovalent binding – diamantstruktur
Hvert atom utveksler elektroner med 4 naboatomer
Konfigurasjon med 8 elektroner i ytre skall.

Ioniseringsenergi

C = 11 eV
Si = 1,1 eV
Ge = 0,7 eV

Smeltepunkt

Karbon 3500 °C
Silisium 1414 °C
Germanium 938 °C

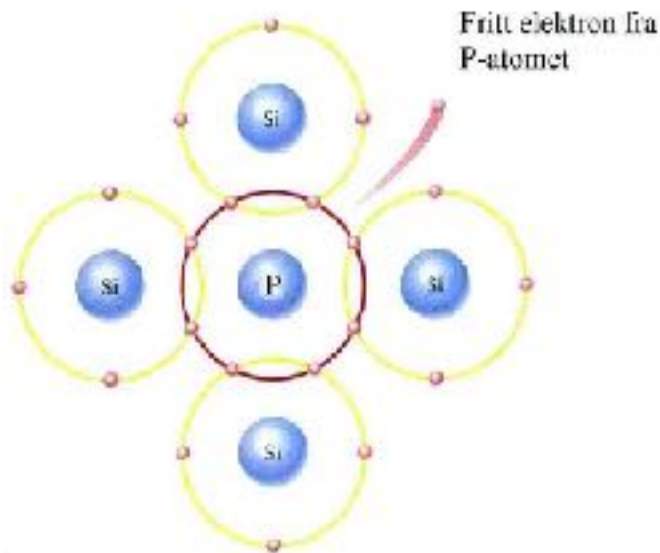
Fysikalsk elektronikk

- elektriske ledere – halvledere – isolatorer

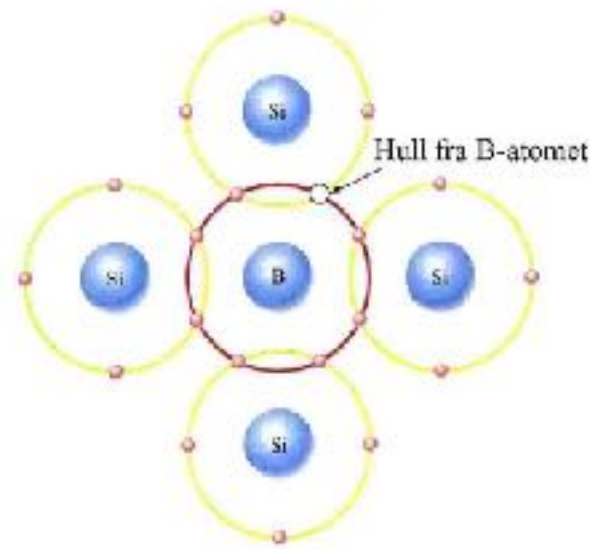
Doping = tilførsel av ”fremmedelementer”

Antall doping-atomer er lav. ca. 1 pr. 10^6 Si atomer

N-dopet med donor-atom
5 elektroner i valensbåndet –
Fosfor (P) Arsenikk (As) Antimon (Sb)

P-dopet med akseptor-atom
3 elektroner i valensbåndet
Aluminium (Al) Gallium (Ga) Bor (B)

Ioniseringsenergien ca. 0,05 eV for det ekstra ”frie” elektronet fra donor-atomet

Fysikalsk elektronikk

Strømtetthet og drifhastighet for elektroner

1 Ampere går gjennom en aluminiumsledning med diameter 1,0 mm. Hva blir drifhastigheten til elektronene?

Aluminium - elektrontetthet $n_e = 6,0 \times 10^{28} \text{ m}^{-3}$

1 Ampere = $6,28 \cdot 10^{18}$ elektroner pr. sekund

$$J = \text{Strømtetthet} = \frac{I}{A} = n_e e \cdot v_d \quad n_e e = \text{antall elektroner} \quad v_d = \text{drifhastigheten}$$

$$J = \frac{I}{A} = \frac{I}{\pi \cdot r^2} = \frac{1.0 \text{ Amp}}{\pi \cdot (0,0005 \text{ m})^2} = 1,3 \cdot 10^6 \text{ A} / \text{m}^2$$

$$v_d = \frac{J}{n_e e} = 1,3 \cdot 10^{-3} \text{ m} / \text{s} = 1,3 \text{ mm} / \text{s}$$

Elektronene har en drifhastighet på 1,3 mm / s

Motstand og temperatur

Positiv temperaturkoeffisient

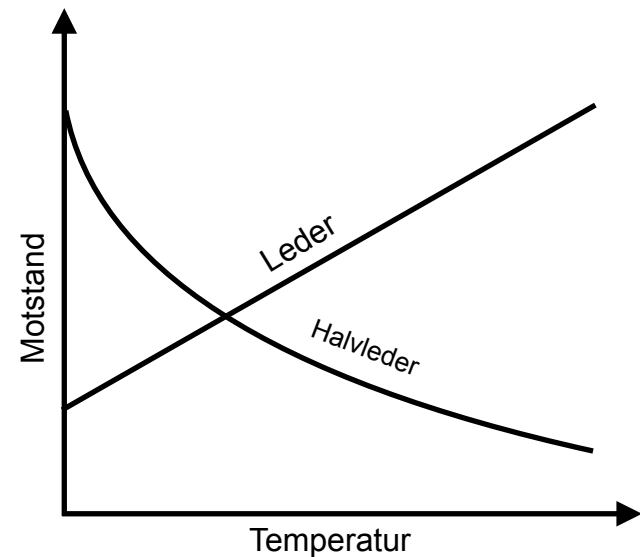
Motstanden øker fordi elektronene kolliderer.

- Resistansen øker med temperaturen
- Eksempel: De fleste ledere - metaller

Negativ temperaturkoeffisient

Motstanden synker fordi flere elektroner kommer opp fra valensbåndet til ledningsbåndet.

- Resistansen avtar med temperaturen
- Eksempel: De fleste halvledere og isolatorer

Lab

- Laben er på rom FV203
- Husk HMS kurs, f.eks HMS0505 - EI-sikkerhet

Krav for godkjenning av laboratoriekurset

Studentene skal:

- Være registrert hos undervisningsleder og ha tegnet seg på påmeldingslisten på laboratoriet.
- Informere veileder hvis han/hun ikke kan møte til avtalt tid eller avslutter kurset.
- Rydde etter endt lab-dag og legge komponenter tilbake på riktig sted.
- Alle notebooks skal være godkjent av veileder.

Oppgaver

1. Introduksjonslab, lær arbeidsmåte og nødvendige teknikker i Jupyter. Regn på enkle kretser og bli kjent med Micro-Bit.
2. Simuleringer ved hjelp av PSpice
3. AC og filtre
4. Dioder og diode kretser.
5. Transistorer
6. Logiske kretser
7. Operasjonsforsterkere.
8. Data konvertering, AD kretser.
9. Sensorer og I2C

Journaler

- Hver student skal levere sin notatbok. Besvarelsen skal inneholde svar på spørsmål, utregninger der det kreves, nødvendig plott av resultater og en oppsummering med konklusjon til slutt.
- Når du er ferdig med laboppgaven tilkaller du veileder som vil evaluere notatboken din og godkjenne den.
- Oppgaven levers i devilery etter den er godkjent av labveileder.